

מג"ק: ע"א"ק בדברי
ה"ל ובלש"ס/ג"ר אינ"ל

עם הארץ מותר לנוחורו

נשאלתי על דברי הגמרא בפסחים מ"ט ע"ב: "אמר ר' אלעזר עם הארץ מותר לנוחורו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת", והלא בכמה מקומות בש"ס אנו מוצאים לכאורה סתירות מפורשות למאמר זה כגון בסנהדרין צ"ו ע"א: "הזהרו בבני עמי הארץ שמהן תצא תורה" בחולין צ"ב ע"א: "אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ... ושלחו מתם (מארץ ישראל לבבל)... שהאשכולות יבקשו רחמים על העלים שאלמלא העלים אין לאשכולות קיום", לפי זה עמי הארץ נחשבים למגיניהם של תלמידי החכמים, והרי זה שבח גדול.

לפיכך תמוה עוד יותר מאמרו של ר' אלעזר בפסחים, ומה עוד שהמאמר על ת"ח המתפללים בשבת עמי הארץ גם היא של ר' אלעזר, כי לפי הגמרא בסנהדרין י"ז ע"ב כל "שלחו מתם" הוא ר' אלעזר. ועיין עוד בדיון על עמי הארץ שבין ר' אלעזר ור' יוחנן בכתובות ק"א ע"ב.

[ועיין הגהות יעב"ץ פסחים מ"ט: מה שאין כן בעם הארץ אין חוששין לו וכו'. ובספר שפת אמת שם, המביא תמיהת הר"ן וכותב "דעם הארץ וודאי יעשה כך לכך הורגין אותו מיד" ועיי"ש מה שהביא בי"ט המאירי]. (הוספת העורר).

הרי"ף בפסחים אומר על מאמרו של ר' אלעזר: "כגון שהיה רץ אחר הזכר ואחר הנערה המאורסה שמותר להצילו בנפשו" (עיין במשנה, סנהדרין ע"ג ע"א). מיד נשאלת השאלה מדוע מדבר ר' אלעזר רק על עם הארץ והרי גם הרואה כהן גדול או ת"ח רצים אחרי הזכר או הנערה המאורסה מותר וחייב להורגו כדי להצילו בנפשו. הר"ן מקשה זאת על הרי"ף ומפרש שהגמרא מדברת בלשון גוזמא. בזה נתפרשו אמנם דברי ר' אלעזר אך דברי רי"ף עדיין קשים.

טעם ההלכה שמותר להרוג את "הרודף" הוא למנע מעשה רצח או גילוי עריות. בזה נבדל דין רודף מעושה דין לעצמו. (מעשה לינץ) שאם הצליח הפושע לבצע את זממו אסור להורגו ללא משפט ויש להביאו לבית הדין (עיין רמב"ם הל' רוצח פ"א ה"ה).

נשאלת השאלה כעת, מהו הרגע בו מותר להרוג רודף. שאר עוברי עברה מתירים בהם ואם לא התרו בהם לפני עשותם את העברה אי אפשר להענישם

ע"ב ע"א בדרשה על "אם ורחה השמש עליך" ובע"ב שם, ורמב"ם הל' גניבה פ"ט ה"י ובהשגת הראב"ד, שם.

נראה שכך הוא הדיון גם לגבי מציל שבא להציל נרדף מידו רודף. במקרה של ספק עליו גם לשקול, האם תרדוף הוא אדם החשוד על עבריה המורה כשפיכות דמים או גילוי עריות. אם יודע המציל שאכן רשע הוא, יציל ע"פ פציעת הרודף או אף ע"י הריגתו, ואם לאו — ישב ואל תעשה עדיף.

לזה מתכוון הר"ף. עם הארץ מסוג ירוד זה שעליו מדבר ר' אלעזר שם, חשוד לבצע פשע מתועב ביים הקדוש שאף חל להיות בשבת, ולכן אם רואים אותו רודף אחר זכר ואחר נערה מאורסה מותר להורגו.⁴ הר"ף אומר "ועוד שהוא חשוד על העריות כדאמר ר"א מותר לנחור ביום הכפורים". המילים "שהוא חשוד על העריות" רומזים לפרשנו דלעיל.

אח"כ. לגבי רודף למדנו: "רודף אין צריך התראה"¹ (סנה' ע"ב ע"ב). אם כן כצד ידע המציל שללא ספק יתבצע לגד עינו פשע שיש למנועו? במקרים של רצח כמובן ייתכן שהמציל יראה בברור שה"י שחיי אדם בסכנה, כאבנר שידע ללא ספק שעשואל הוא "רודף" — עיין סנהדרין מ"ט ע"א, וכן בשאר התנגשויות דמים. אך במקרים רבים המציל יכול רק לשער שעומד להתבצע פשע שיש למנוע ע"י הריגת ה"רודף". נחאר לעצמנו שרודף נרדף נאבקים זה עם זה מעבר לגדר. המציל עומד מעבר מזה, המציל צוהק ואינו מקבל מנעה, יש בידו נשק בו יכול להרוג את הרודף אך אין הוא בטוח שהרודף מתכוון לרצח. הטעם "ספק נפשות להקל" אינו חל כאן שהרי "כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמד על דם רעך" (רמב"ם הל' רוצח פ"א י"ד); ובירושלמי סוטה פ"ג ה"ד הוא נקרא "חסיד סוטה".²

נראה לי שאפשר למצא את התשובה בעזרת המקרה המקביל, הוא הבא במחתרת. גם הוא נושב ל"רודף" (סנהדרין ע"ב ע"ב) וניתן להצילו? בנפשו או לא בכל מקרה. כשגוב בא במחתרת יש לבחון תמיד אם מתקבל על הדעת שגוב זה גם ישפך דם כשיעמדו נגדו. זה המציל יחליט רק לאחר שקול דעת אם להרג את הבא במחתרת או שהוא חייב להמנע משפיכת דמים. לדוגמה: חכמים תבדילו בין כן הבא לגוב בבית אביו לבין אב הגוב בבית בנו. אין אב שחשוד להרוג את בנו אך לא מן הנמנע הוא שכן ירצה את אביו בשעה שגוב אצלו, עיין סנה'

1 הרמב"ם, הל' רוצח פ"א ה"ז, מגביל דין זה בחוספי: "אם הוזהרתו וה"י הוא רודף אחריי אע"פ שלא קבל עליי להתראה", ו"א שסירד לקרא אף תרדוף ולהזהרתו. נוסח הירושלמי שלפנינו הוא: "חסיד שוטח, ראה האנה בכורה ואמר כמי שאפגע בו תחלה תחנה לו, ראה נערה המאורסה וה"י רץ אחריה, הוא הוא דחנינו תרדוף אחרי תכירו להורגו את חוכר ואחר נערה המאורסה" המפרשים מחלקים משפט זה לשניים ומנהיגים שהלחמוד מביא שתי דוגמאות לחסדות של שוטים. מי שמונע מעצמו הגאה של האנה בכורה וכי שאינו מציל נערה מאורסה שרודפים אחריה. לפי זה עליום לתקן את הטקסט ולגוס "וה"י א"י רץ אחריה", נראה לי שמדובר בדוגמא אחת: יש לו תאנה בכורה בנו והוא נמנע מלאכלה נגדו לתת לראשוו שיוזמו אצלו. הנה עוברת נערה מאורסה והוא רץ אחריה כדי לשלם נדון. חסדותו כזן תגרום שיתשובו רודף אחר נערה מאורסה, יצא עליו שם רע ואפשר שגם יסכו עצמו. לפני כן מביא הירושלמי דוגמה של מי שראה חניק מבצע (שהוא עושה כמין אכזריות בבית שקרוב לסופי. קה"ע) בנחר אמר כשחולק תפילי אצילני. שם הוא מסכו נפש של אחר, בדוגמה השניה — התאנה והנערה — הוא מסכו את נפשו הוא, ושתייה זו חסדותו של ששית. זאת כוונת הירושלמי.

2 לא מצאתי אע"פ שלא קבל עליי להתראה", ו"א שסירד לקרא אף תרדוף ולהזהרתו. נוסח הירושלמי שלפנינו הוא: "חסיד שוטח, ראה האנה בכורה ואמר כמי שאפגע בו תחלה תחנה לו, ראה נערה המאורסה וה"י רץ אחריה, הוא הוא דחנינו תרדוף אחרי תכירו להורגו את חוכר ואחר נערה המאורסה" המפרשים מחלקים משפט זה לשניים ומנהיגים שהלחמוד מביא שתי דוגמאות לחסדות של שוטים. מי שמונע מעצמו הגאה של האנה בכורה וכי שאינו מציל נערה מאורסה שרודפים אחריה. לפי זה עליום לתקן את הטקסט ולגוס "וה"י א"י רץ אחריה", נראה לי שמדובר בדוגמא אחת: יש לו תאנה בכורה בנו והוא נמנע מלאכלה נגדו לתת לראשוו שיוזמו אצלו. הנה עוברת נערה מאורסה והוא רץ אחריה כדי לשלם נדון. חסדותו כזן תגרום שיתשובו רודף אחר נערה מאורסה, יצא עליו שם רע ואפשר שגם יסכו עצמו. לפני כן מביא הירושלמי דוגמה של מי שראה חניק מבצע (שהוא עושה כמין אכזריות בבית שקרוב לסופי. קה"ע) בנחר אמר כשחולק תפילי אצילני. שם הוא מסכו נפש של אחר, בדוגמה השניה — התאנה והנערה — הוא מסכו את נפשו הוא, ושתייה זו חסדותו של ששית. זאת כוונת הירושלמי.

3 המושא של "להציל" הוא או תרדף שמצילים אותו מן העברה או תרדף שמצילים אותו מן הרודף, עיין סנה' ע"ב ע"א ברש"י, ותוס' ד"ה להציל.